داگیرکردنی ڕوناکی لە “داگیرکردنی تاریکی” بەختیار عەلی دا.. محەمەد تەها حوسێن

دوێنێ لە خوێندنەوەی ڕۆمانی”داگیرکردنی تاریکی” نوسەری کورد بەختیار عەلی بوومەوە. من هەمیشە عەوداڵی جیاوازی و جیانووسی و دەرچوون لە تایپە کلاسیکەکانی بیرکردنەوە و کار و کردارم. لە ئیشەکانیشمدا پشت بە بیرکردنەوەی ڕەخنەییانە دەبەستم و بۆ نوسین و بەرهەمی ئەوانی تریش دۆلۆز وتەنی هەمیشە زمانی دووەم کە ڕەخنەیە بەکاردێنم. داگیرکردنی تاریکی ڕۆمانێکی جیاوازە هەم لە ڕووی تیمە(بیرۆکەی سەرەکیی) و خولانەوە لە دەوری ئەم تیمەیە تا کۆتایی، هەمیش لە ڕووی ئاگایی نووسەر لە نەپچڕانی خەیاڵ و نەترازان و نەخلیسکانی بۆ سەر بیرۆکە پەراوێزیەکان کە لە خۆیدا ئەم نەخزینە بەڵگەی پارێزگاریکردنی نوسەرە لەسەر یەکێتی بابەت و مانەوەی لە خەیاڵستانی خۆی و دواتر بەستنەوەی ئەم خەیاڵستانە بە (شوێن) کە جوگرافیایە و ئینجا بە زەمەن کە مێژووی بەسەرهاتە جۆراوجۆرەکانە.

ئیشکردنی جیاواز لەسەر ئەم هەمووو ڕوداوانە بیرێکی ڕێکخراوی ئۆرگانیزەکراوی دەوێ هەروەك ئالان بادیۆ دەڵێ بۆ چارەسەرکردنە هزریەکانی ئەم هەمو ناهۆمۆجینیەتە. بەختیار عەلی ئەزمونێکی دورودرێژی لە نوسین هەیە چ لە ڕۆمان و شیعر و چ لە بوارەکانی هزری فەلسەفی و سیاسیی دا، لە لایەن نوسەر و کەسانی ترەوە گەلێك لەسەر لایەنی نوسین و زمانی نوسینەکەی نوسراوە، من لێرەدا تەنها سوکە ئاماژەیەك لە ڕووی زمانەوە بە خودی ناونیشانەکە و دواتر تیمەی سەرەکی ڕۆمانەکە دەکەم کە هەرهەمووی لەسەر ونبونی زمان و دواتر دۆزینەوەیەتی.

لە ناونیشان قسەی بەختیار لەسەر تاریکیە، ئەم جۆرە تاریکیەش بە مانا فرۆیدی و دواتر لاکانیەکەی پانتاییەکی لە بن نەهاتووی هەیە لە خود و کیانی تاکەکان و هیچ هێزێك توانای ئەوەی نەبووە تا بنی بنەوەی بچێت و سەرەنجام هەر هەمووی داگیر بکات و بیخاتە ژێر ڕوناکایی ئاگایی و (من) ە هوشیارەکانەوە. هەر بۆیە وا باشتر دەبوو کاك بەختیار زیاتر خۆی بە سکیمای ئەبیستیمۆلۆجی(نەخشەی سیستمی مەعریفیی) کە لە زماندا بەرجەستەیە ماندوو کردبایە، ئەوسا

ئەو کەمە هەڵانەش کە تێکەوتوون نەدەبینران و ڕەمزییەتی وشە و ئایدیەم و چەمکەکانیش وردتر ئامانجەکانیان دەردەخست. هەڵبەتە دڵنیام کە کاك بەختیار بایەخی زمان و دنیای زمان وەك ئەلتەرنەیتیڤێکی لاکانیانەی نەست و کۆنەستی خەڵك دەزانێ و باش لەوە حاڵیە کە زمان دەلالەتێکی وجودیانەی هەیە و پێکهێنەری هۆش و مانا وجودیەکانی ژیانە بۆ تاك و بۆ هەر کۆمەڵگەیەك، جا بۆیە ئەم ڕۆمانە کە لای من جیاوازە و دەرچونیشە لە تایپی لەسەر ڕاهاتووی ئیشەکانی بەختیار زۆر باڵاتر دەردەکەوت گەر هاتبا و بە باڵایی زمان و ڕێساکانی لە دەوری تیمەی زمانی نێتێوێیی کە هەرچی ڕۆمانەکە هەیە لە سەری دامەزراوە خولابایەوە، چون مادامەکێ گرفتی ڕۆمانەکە لە ڕووی میتۆدیەوە ململانێیەکی وجودیانەیە لە نێوان مان و نەمانی زمانێك کە کوردیە لە لایەك و توتالیتاریزمی زمانی تورکیی لە لایەکی تر، دەبوو زمانی نوسینی ڕۆمانەکەش بەقەد فراوانی خەیاڵی بەختیار و پڕۆژە تێلیرانس(لێبوردە)ییەکەی کە دەربڕی بەیەکەوەژیان و دانانە بە جیاوازیە سروشتی و ئینسانیەکان باڵا بوایە.

داگیرکردنی تاریکی لە خودی تاکەکاندا هەوڵێکی فرۆیدیانەیە بۆ فراوانکردنی ئاگایی و کەمکردنەوەی چەپاو و هەموو ئەو زانیاریانەی تاك لە ژیانی خۆی دەرەقەتیان نەهات یا بۆی نەلوا وەدیانبێنێ، بەڵام لە تێگەیشتنی خەیاڵی بەختیاردا سەراوکەوتنەوەی هەموو ئەو بڤە و قەدەغەکراوانەیە کە مێژوویەك لە دەرەوەی ئیرادەی تاکەکان بەرەو تاریکایی خودی تاکەکانی بردوون و لە نوتەکەکانی هەر یەکەیاندا وای خەفەکردوون بە حیسابی پڕۆژەی داگیرکاریی تا ئەبەد ڕوناکایی نابیننەوە. ئەم جۆرە لە موتوربەکاریە لە نێوان تێکستێکی ئەدەبی وەك ڕۆمان و ڕوانینێکی سایکۆلۆژیانە ئاگایی نوسەر هەم لە سایکۆلۆجی و هەم لە سایکۆلینگویستیك بە تایبەت تیۆرە چۆمسکیەکە نیشان دەدا.

بەختیار ژیرانە ویستویەتی ڕاستیەکی تا سنورێکی زۆر غەریزی و سرووشتی کە بە تێپەڕینی کات لە چوارچێوەیەکی کولتووریی و کۆمەڵایەتی ئاخنراوە(زمان و کولتوری نەتەوە، کۆمەڵگە) بۆ خوێنەر بە جۆرە ئاسایی و نائاساییەکەیەوە!! وەدیاربخات، کە ئیدی شەڕ لەگەڵ یاسا سروشتیەکانی زمان و دیاردە سایکۆنەتەوەییەکان و دەرونکۆمەڵایەتیەکان ناکرێت کە نەتەوەی تورك لە چوارچێوەی کولتووری ڕقەوە بەسەر نەتەوە ژێردەستەکانی خۆیدا دەیسەپێنێ و لەم ئەزمونەوە ڕاستیەکی غەریزی کە لە قوڵایی تاریکستانی نەست و کۆنەستی هەر تاك و نەتەوەیەك حەشارە دەردەخا، ئەویش بێهودەیی سیستمە توتالیتار و ڕەیسیستەکانە کە هەرگیز ئامانجەکانیان نایەنە دی، بەڵکو ئارامی و ئاسودەیی دەرونکۆمەڵایەتی و دواتر سیاسی و

کولتووری بەدوادا دێت. خۆ ئەوە لای زانستخوازان ئاشکرایە کە تیۆری مانەوە بۆ بەهێزەی داروین ئەوەندەی لای مرۆڤ پەیوەستە بە بەرهەمهێنانی توانای عەقڵ نیو ئەوەندە پەیوەست نیە بە بەرهەمی هێزی بیۆلۆجیەوە کە تاریق ئاکانسۆ پێیوابوو پیرۆزە.

بەیەکەوەبەستنەوە مێژووییەکەی ڕۆمانی"داگیرکردنی تاریکی" جۆرێك لە شۆڕبونەوەیەکی ئارکیۆلۆژیانەی چینە زەمەنیەکانی پێوە دیارە و بەختیار بونیادگەریانە دەسەڵاتی وێرانسازیی کە غەریزەی شەڕانگێزی دەوڵەتی تورك نمایندەیەتی هەڵدەوەشێنێتەوە و دیاردەناسیانەش دەسەڵاتی بونیاتنانەوە کە لە سەرهەڵدانەوەی (زمانێك، دابێك، نەریتێك) کە لە تاریکاییدا شاردراوەتەوە وەدیاردەخا، چون ئیشەکەی بەختیار سەرلەبەری دەرچونە لە تاریکایی و چونە بەرەو ڕوناکیی، ئەم دیاردە هیبرێکراتیە کە دواتر بوو بە بناغەی دیاردەناسیی ئەو ڕاستیەمان فێردەکا کە هەموو دەرکەوتنێك لە تاریکاییەوە بەرەو ڕووناکایی لە قوڵاییەکی غەریزیەوە سەرهەڵدەدات و مرۆڤ لە جینیتیك و سروشتی خۆیدا بۆی ئامادەیە گەر شوبنهاوەر وتەنی ئیرادەی پیادەکردنی ئەم حەز یا غەریزەی هەبێت. ڕێزکردن و توانای لەیەکگرێدانی ڕووداوەکان و ناساندنی هەر ڕووداوێك بە کارەکتەرەکانیەوە و دواتر دیارکردنی بکەر و سازێنەرەکانی هەر ڕوداوێك شارەزاییەکی زۆری لە ڕۆمانوس پێدەوێ کە بەختیار لەم کارەیدا یەکێتیەکی هۆش و گێڕانەوەمان نیشان دەدا کە پێموایە ئەم پێکهاتانە لەگەڵ هیتریش ڕۆمانەکەیان بردووەتە ئاستێکی جیهانیی ئەوتۆ کە هەر لە گێڕانەوەدا قەتیس نیە بەقەد ئەوەی لەم تابلۆ هەمە جۆرە غەمگین و خەمێکیانەوە ئاماژەگەلێکی حەز و ئارەزوویەکی ژیاندۆستیانە لای مرۆڤگەلێکەوە کە کوردن(وەك سایکۆلۆجیەتی نەتەوە) بۆ دەرەوەی خۆی دەردەخا، هەر ئەمەشە ستراتیجی تێکستەکە بە گشتیی و نیشاندانیەتی بەوەی لەبەرانبەر وێرانسازیدا کە لە ناخی هەر تاکێکدا هەیە غەریزەیەکی بەردەوامی و ژیانسازیی هەیە.

ئەگەرچی بەختیار عەلی لە تەواوی ئەم تێکستە 721 لاپەڕەیدا کە نزیکەی پەنجا ساڵ ئەزموونی کەمالیزمی تێئاخنیوە پێمان دەکا لە نیگەرانی و دڵەڕاوکێ و خەمێکی و نائارامیی، بەڵام بە تێگەیشتنی من گەر ئەو لە ستراتیجە فڕۆیدیەکەی بۆی چوبێ کە لە بنچینەدا فڕۆیدیش داروینیی بووە ئەوە لە کۆتاییدا هەر گەیشتنە ئامانج مەرجی سەرەکیە، جا چ لە تاریکاییەوە بەرەو ڕوناکیی بچن، یا بە پێچەوانەوە لە ڕوناکیەوە بۆ تاریکایی شۆڕبینەوە. کە دەڵێم فڕۆید داروینی بووە مەبەستم ئەوەیە ئەو بەرهەمهێنێکی ئینسانیانەی هێز و بەهێز بووە و نەك وەك تاریق ئاکانسۆ بە هەڵە ملی دابێتە بەر

تیۆری مانەوە بۆ بەهێزەی داروین.

بە مانایەکی تر ئەم ڕۆمانە پەرداخێکمان نیشان دەدا نیوەی ئاوی تیایە و نیوەشی بەتاڵە لە ئاو، هەن سەرنجیان لەسەر بەتاڵاییەکەیە و ئەمانە لە کۆمەڵگەی ئێمەدا زۆرینەن و تەنانەت لە کۆمەڵگەی ڕۆمانەکەشدا هەر زۆرینەن. هەشن سەرنجیان لەسەر بەشەکەی ترە کە ئاوە و ئەمانەش بە ئومێد و گەشبینەکانن و بێگومان هەم لە کۆمەڵگەی خۆمان بە گشتی و لە کۆمەڵگەی ڕۆمانەکەی بەختیاردا کەمینەن. ئەوەی من تا ئێستا تێیگەیشتبم بەختیار لە نائومێدیەوە بەرەو ئومێد دەچێ کە لە ڕووی پۆزێتیف سایکۆلۆجیەوە یا لە ڕووی سایکۆوجودیەوە تا ئاست و ماوەیەکی زۆر نیگەرانی بەرهەمدێنێ، بەڵام دەرچوون لە دەرونێکی ڕوناکەوە بەرەو تاریکستانی خود سەرەنجام هەر دەمانگەیەنێتە ئاسۆیەکی پۆزێتیف دوای ئەوەی سەرەتا تین و تاقەتێکی زۆرمان لێ زەوت دەکا، کەچی ئەگەر تا بکرێ ڕووبەری ڕوناکی فراوان بکەین سەرەنجام بەشێوەیەکی ئاسایی ڕووبەرەکانی تاریکایی کەمدەبنەوە. ئەم ڕوانینە بەسەر ڕۆمان و تێکستە هزریەکانیشدا جێبەجێ دەبێ، جا بۆیە ئەگەر بەختیار لە پێشدا ئەم توانا هزری و ئەدەبی و خەیاڵیە فراوانەی خۆی لە پڕۆژەی ڕوناککردنەوەی بینیندا خەرج کردبا و لەوێوە تیشکی زیاتری خستبایە سەر نوتەك و نێگەتیڤەکان خوێنەری زیاتر شەیدای مانەوە لە فەزای ڕۆمانەکانی دەکرد و لە کۆتاییشدا چون ئیشەکەی ئەو لە بنچینەدا لە چوارچێوەی تۆلیرانس(لێبوردەیی)یە خوێنەر لەگەڵ تەواوبونی ڕۆمانەکە کۆتاییش بە ڕق و توڕەییەکانی دەهات.

لەم ڕۆمانە جوانەی بەختیاردا جێگەی ئەوە دەبێوە گەر چەند دیمەن و دیاردە و ڕوداوێکی ئومێدبەخش و شادیهێنیشی تیابایە، چون مادامەکێ ململانێ و ڕوبەڕوبونەوە بەردەوامە چێژ لەم هەڵبەز و دابەزانەی ژیانیش هەر هەن، ئەم ڕایە زۆر سایکۆوجودیانەیە و مرۆڤی چالاك هەر بەتەنها لەسەر مردن نادوێ بەقەد ئەوەی قسەی لەسەر ژیانیش بەهەمان شێوە و قەبارە هەیە و دنیایەك بابەتی خۆشەویستیش لە هەناوی وجودەوە هەڵدەقوڵێن و پێیشیەتی لە مەیلی ئازادی و ئومێد بێخواستنی و ئینجا خودی ڕۆمانی"داگیرکردنی تاریکی" تێکستێکی وجودیە و هەر بۆیەش دەبوایە هەر چەمکی مردن زاڵ نەبوایە، بەڵکو (خۆشەویستی و ئازادی و ژیان)یش بەقەد ئەو ئامادەبونایە.

دەستخۆشی لە کاك بەختیار دەکەم بۆ ئەم ڕۆمانە هەرە جوان و هاوسەنگ و جیهانیەی، ئەگەرچی ماندوو بووم لە خوێندنەوەی بەهۆی ئەم ترس و تۆقین و خوێن و مردنەوە، بەڵام لە کۆتاییدا بەختیار

ئەو ڕاستیە دەگەیەنێ کە هەر شەڕێکی لەم جۆرە و هەر جۆرە ڕەگەزپەرستی و خۆگیڤکردنەوەیەکی سەردەستانە کۆتاییەکەی و بگرە بەردەوامیەکەی نائارامی و نائاسودەیی ڕەوانی و کۆمەڵایەتی و سیاسیە.

ماندوبونەکەم لە خوێندنەوەی ئەم تێکستە بە فیڕۆ نەچوو، چون بەختیار زۆر هوشیارانە بابەتێکی ئینسانی گەورەی خستۆتە نێو تێکستێکی ئەدەبی باڵای ئەوتۆ کە پێیەتی لە فیگۆری مانادار هەر هەمویان لە وێنەیەکی جەشتەڵتیانەی گەورەتردا سەردەمێکمان لە تابلۆیەکی وجودیدا بۆ دەنەخشێنن.

محەمەد تەها حوسێن